

Оксана КЛИМЕНКО,
науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук

Фондам бібліотек – увага науковців

(Воскобойнікова-Гузева О. В. Наукові видання у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 179 с.)

Останніми роками значно активізувалися дослідження у царині вітчизняного бібліотекознавства, зокрема вийшло друком чимало видань, присвячених історії вітчизняної бібліотечної справи, дослідженню історії як окремих приватних книгозбірень, так і бібліотечних установ загальнодержавного рівня. За роки незалежності бібліотекознавча наука збагатилася значною кількістю фундаментальних праць різного тематичного спрямування, у яких висвітлюється весь спектр проблем – від вузькоспеціальних до ґрунтовних теоретичних досліджень: з історії бібліотечної справи; менеджмент і управління сучасної бібліотеки; інноваційні технології у бібліотечній справі; формування та розвиток бібліотечно-інформаційних ресурсів. Монографія «Наукові видання у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» О. В. Воскобойнікової-Гузевої, добре знаної фахівцям бібліотечної справи, безперечно, є непересічною науковою подією. Кожна з публікацій авторки, які стали виходити з 1995 р., вирізняються не просто притаманною їй скрупульозністю, вичерпною глибиною, але і містять нестандартні інноваційні вирішення поставлених проблем. Публікації молодого науковця завжди цікаві як теоретикам-бібліотекознавцям, так і фахівцям-практикам бібліотечних установ різного рівня. У полі зору наукових інтересів дослідниці – формування документно-інформаційних ресурсів держави, динаміка і тенденції розвитку сучасних наукових видань та їх роль в інтелектуальному розвитку суспільства, інформаційний моніторинг документного потоку, впровадження інноваційних технологій у бібліотечну сферу тощо.

Монографія присвячена комплексному дослідженню масивів наукових видань як основи документного фонду всього періоду розвитку головної вітчизняної книжкової скарбниці. До недавнього часу ця тема перебувала на маргінесі наукових зацікавлень. Рецензоване видання є квінтесенцією

багаторічної копійної роботи і, на нашу думку, заповнить прогалину у царині дослідження масивів наукових видань як основи фондів НБУВ.

Усі наведені в книзі факти підкріплені ґрунтовною джерельною базою, адже видання вирізняє багата фактографічна основа, що зумовлено тематичною структурованістю та відповідною інформаційною насиченістю.

Структура монографії добре продумана і логічна. Відкриває книгу вступ, у якому авторка обґрунтовує важливість і актуальність обраного напрямку дослідження, наголошуючи на головній особливості наукових видань як провідних засобів наукових комунікацій, котрі покликані відображати теоретичне та експериментальне освоєння дійсності, фіксувати норми дослідницької діяльності, стандарти та зразки наукового знання, тобто всебічно сприяти прогресу людства та бути в епіцентрі трансформаційних процесів. Три великі розділи, які у свою чергу поділено на підрозділи, максимально повно розкривають тему, поступово репрезентуючи чинники, які вплинули на становлення та трансформацію масивів наукових видань.

У першому розділі «Історія створення і розвитку фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», який складається з трьох частин, охарактеризовано створену впродовж багатьох років розгалужену систему документного фонду НБУВ. Методологічною базою став комплексний підхід до дослідження історії формування, реалій і перспектив розвитку фонду наукових видань як сукупності всіх видів писемної, друкованої та машиночитаної наукової інформації, що є об'єктом фондотворення Бібліотеки.

У ч. 1.1 «Теоретико-методологічні засади та джерельна база дослідження» авторка детально зупинилась на здобутках учених цього напрямку, толерантно оцінюючи особистий внесок кожного у розробку того чи іншого питання, адже комплексно обрана тема до сьогодні не вивчалась. Видання

розкриває невідомі і маловідомі сторінки у діяльності найбільшої книгозбірні держави, привертає увагу до невирішених проблем у цій галузі. О. В. Воскобойнікова-Гузєва з особливою ретельністю і повагою аналізує праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які досліджували питання історії створення НБУВ (О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна), формування фонду (Л. Г. Петрова, Т. П. Некрич, Л. В. Босина), оновлення і удосконалення комплектування (Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша, Д. М. Гітер та ін.) тощо. На основі всебічного аналізу величезної джерельної бази у ч. 1.2 «Історія формування, розвиток системи документопостачання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2003 рр.)» викладено власне бачення трансформаційних процесів, які поетапно впливали на становлення та організацію універсального та одночасно наукового за змістом документного фонду НБУВ. У зв'язку з цим відзначимо активне залучення архівних джерел, що дозволило представити крізь призму часу перебіг фондотворчого процесу, в історичній ретроспекції розглянути підходи фундаторів Бібліотеки, причому підкреслена об'єктивність, але стриманість оцінок і доброзичливість зберігаються. У монографії розкрито, як поетапно відбувався процес організаційного оформлення і функціонування документного фонду (ДФ) у головній бібліотечній установі країни з властивими їй специфічними методами, завданнями і напрямками діяльності.

«Сучасна організаційно-функціональна та видова структура фонду НБУВ» (ч. 1.3) детально диференційована і представляє основні принципи організації ДФ Бібліотеки, що дозволяє забезпечити якісне і оперативне обслуговування усіх категорій користувачів. За функціональним призначенням документний фонд поділяється на основний і обмінно-резервний (з останніми кількісними показниками). Авторка детально зупинилася на характеристиці спеціалізованих бібліотечних фондів загального користування, які входять до складу НБУВ, у тому числі – фонду електронних документів.

О. В. Воскобойнікова-Гузєва провела велику і надзвичайно цінну дослідницьку роботу, проаналізувала і підготувала кількісні показники розподілу ДФ НБУВ, надходжень до фондів за різні роки, тобто здійснила історико-статистичний аналіз системи документопостачання Бібліотеки, частково представивши дані у табличному вигляді, що значно спрощує і унаочнює сприйняття матеріалу. У

висновках до даного розділу подано головні історичні чинники, які, на думку авторки, мали безпосередній вплив на формування фонду наукових видань головної книгозбірні держави.

«Наукові видання у фонді НБУВ: типолого-книгознавче дослідження структури і змісту» – другий розділ, який також поділено на дві частини. Ч. 2.1 «Наукові видання у фонді НБУВ: формування та взаємозв'язки комплексів» розвиває основні принципи типологічного розподілу на фонди загального зберігання та історико-культурні. Фонди загального зберігання НБУВ містять універсальне за галузевим та жанровим різноманіттям зібрання наукових видань, які вийшли друком здебільшого у ХХ ст. Таким чином, фонди рукописів, стародруків і рідкісних видань, як особливо цінні, мають специфічну облікову і організаційну систему і виокремлені у структурі документного фонду НБУВ. Окремий комплекс складають видання на машиночитаних носіях інформації (електронні версії наукових журналів, повнотекстові політематичні, концептографічні бази даних, котрі мають у своєму складі первинну та вторинну наукову інформацію, мікрофільмовані наукові документи, копії тощо) та електронні документи, які входять до складу онлайн-ресурсів Наукової електронної бібліотеки НБУВ (монографії, автореферати дисертацій, препринти, статті з наукових періодичних видань).

Приступаючи до викладення матеріалу ч. 2.2 «Наукові видання та неопубліковані документи у структурі діючого документного фонду НБУВ: функціональне призначення, визначення видів», О. В. Воскобойнікова-Гузєва одразу загострює увагу читачів на тому, що у вирішенні питання функціонально-типологічного аналізу наукових видань (НВ) та неопублікованих документів сучасні дослідники не досягли одностайної думки. Авторка послідовно дотримується об'єктивності і ретельно висвітлює найцінніші, на її думку, набутки фахівців, що стосуються типотвірних ознак НВ як основних характерних особливостей. Коротко охарактеризовано увесь спектр функцій, які притаманні власне науковим документам у системі ДДНІ (контактні, внутрішньонаукові та соціальні).

Згідно з основним твердженням авторки, за характером оприлюдненої інформації, співвідношенням теоретичного і практичного матеріалу наукові видання та неопубліковані документи, які містять наукову інформацію і є об'єктом фондотворення, поділено на два підвиди: науково-дослідні видан-

ня і неопубліковані документи та джерелознавчо-документальні видання, детальна характеристика котрих викладена в однойменних ч. 2.2.1 і 2.2.2. Проведений аналіз науково-дослідних видань засвідчив їхню багаторівневість і різноманітність. Зважаючи на розмаїття і непересічну цінність джерелознавчо-документальних видань, О. В. Воскобойнікова-Гузєва запропонувала оновлене визначення цього терміна та здійснила їх внутрішню класифікацію за сукупністю таких ознак: кількість опублікованих джерел; новизна; рівень текстологічної підготовки; матеріальний носій; відомча приналежність укладачів. Саме це є однією з найвагоміших теоретичних сентенцій авторки, що засвідчило її спроможність як теоретика вітчизняного сучасного бібліотекознавства.

Розділ 3 «Стратегія формування фонду наукових видань універсальної наукової бібліотеки» ключовий, на нашу думку, за важливістю поставлених проблем для сучасного оптимального функціонування національних бібліотек як активного учасника успішного процесу національного економічного розвитку. У ч. 3.1 «Вивчення фондів сучасної бібліотеки у бібліотекознавстві 90-х років ХХ ст.» розглянуті основні завдання фондотворчого процесу національної бібліотеки, на які безпосередній вплив мають: якість та пропорційність, галузева й мовна повнота, змістове наповнення. Визначені чільні напрями реалізації оптимальної технології комплектування ДФ НБ, зорієнтованої на активне використання засобів комп'ютеризації. Авторкою запропонована методика, яка базується на комплексному використанні інформаційних ресурсів службових баз даних та електронного каталогу із запровадженням додаткових полів кодування інформації при вводі даних. При виконанні науково-прикладних завдань з оптимізації процесів комплектування та управління фондами НБУВ саме ця методика сприяла отриманню вичерпного статистичного матеріалу та виправдала себе у практичному використанні. О. В. Воскобойнікова-Гузєва також сформулювала основні принципові зміни у розумінні цілей і завдань національних бібліотек на початку ХХІ ст., кожна з яких покликана сприяти збереженню національної культури, входженню її до світового інформаційного, наукового, культурного простору.

У ч. 3.2 «Моніторинг галузевих потоків наукових видань у надходженнях до ДФ НБУВ» О. В. Воскобойнікова-Гузєва привернула увагу до маловивченого аспекту бібліотечної практики, спираючись

на теоретико-методологічні підходи сучасного фондознавства, представила реальні результати моніторингу галузевих і видових потоків НВ. Заслугує на схвалення ретельність у доборі фактографічного матеріалу, намагання максимально охопити весь масив наукових видань, які є специфічною моделлю наукового знання.

Комплексне поєднання статистичного методу з можливостями комп'ютерних технологій дозволило здійснити моніторинг видових і галузевих надходжень до документного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського сучасної наукової літератури. Загалом було вирішено такі завдання: з'ясовано динаміку наповнення рубрик ЕК НБУВ неперіодичних російсько- та україномовних видань; простежено галузевий розподіл масиву періодичних та продовжуваних видань; проаналізовано змістове наповнення масивів ЕК НБУВ неперіодичних видань іноземними мовами. У процесі дослідження максимально повно охоплено весь масив надходжень до документного фонду Бібліотеки. Таблиці ранжування обсягів надходжень дисертаційних робіт, авторефератів дисертацій яскраво ілюструють дані галузевого моніторингу. Тобто, у даному підрозділі презентовано отримані статистичні відомості та результати розрахунку показників динаміки наповнення ЕК НБУВ, які стали основою для визначення стратегії формування ДФ загалом.

Практикам бібліотечної справи особливо цікаво ознайомитися з матеріалами ч. 3.3 «Результати експертної оцінки фахівцями провідних наукових бібліотек України принципів і провідних технологій формування фонду наукових видань», у якій обґрунтовано необхідність застосування методу експертного оцінювання, який рідко використовується у бібліотекознавстві та сучасному фондознавстві. Свідченням комплексного підходу О. В. Воскобойнікової-Гузєвої до реалізації поставлених завдань є детальний аналіз проведених заходів, що дав змогу визначити перспективи заповнення лакун у фондах наукової літератури з метою оптимального фондоформування книгозбірень як базису документально-інформаційної підтримки держави.

«Визначення стратегічних напрямів формування фонду наукових видань» (ч. 3.4) передбачає, на думку авторки, реалізацію теоретико-методологічних, науково-прикладних та організаційно-прикладних завдань на мікро- та макrorівнях функціонування сучасної наукової бібліотеки в системі наукового супроводу інноваційних реформ. Автор-

ка запропонувала стратегію з'ясування змістової повноти фонду наукових видань як провідної частини діючого документного фонду, котрий поділяється на дві великі частини, кожна з яких різниться принципами відбору документів та визначенням їх потенційної цінності: фонд вітчизняної та іноземної літератури. З загального масиву наукових видань у фонді НБУВ авторкою виокремлено комплекс сучасної наукової літератури, комплекс ретроспективних, історико-культурних наукових фондів та «перспективних» фондів наукової інформації. Саме багатоаспектне дослідження цих комплексів сприяє оптимальній реалізації одного з головних завдань НБ як складової загальнодержавної наукової колекції світової літератури. Цікавими видаються запропоновані дослідницею напрями удосконалення комплектування фондів НВ НБУВ, втілення яких вплине на підвищення інформативного потенціалу документного фонду Бібліотеки.

У «Висновках» викладені стратегічні напрями формування фонду наукових видань (ФНВ) універсальної бібліотеки чотирьох рівнів. Ми не маємо на меті вдаватися до глибокого аналізу кожного з цих рівнів, а лише коротко охарактеризуємо кожен з них. Перший включає перелік завдань, які пов'язані з визначенням принципів формування ФНВ. Ефективна реалізація цілей другого матиме вплив на творення власного інформаційного простору універсальної наукової бібліотеки як загальнодержавного та світового сегмента. Активізація використання всіх наявних комплексів НВ документно-інформаційних ресурсів бібліотеки – цілі третього рівня запропонованої авторкою стратегії. Четвертий рівень передбачає реалізацію цілей на макрорівні, які визначатимуть перспективи розвитку формування та використання науково-інформаційного потенціалу держави. О. В. Воскобойнікова-Гузева також сформулювала основні напрями, які повинні враховуватися та розвиватися спеціаліста-

ми при вирішенні комплексу проблем у царині політики комплектування та використання науково-інформаційних ресурсів НБ.

Для зручності користування у кожному розділі наявні посторінкові примітки та коментарі, а у кінці видання – список використаних джерел, до якого авторка активно залучила як архівні джерела, так і найновіші статті з вітчизняних і зарубіжних фахових часописів, монографії українською, російською та французькою мовами. Слід відзначити і раціональний довідковий апарат рецензованої монографії, до якого включено і список використаних скорочень.

Позитивне враження справляє і рівень редакційно-видавничого оформлення. Монографія видана на якісному папері, шкода тільки, що у м'якій палітурці і незначним накладом. Адже актуальна тема, багата фактографічна база, комплекс висвітлених питань, неординарний авторський стиль говорять про те, що така книга давно очікувана бібліотечною спільнотою країни, стане необхідним джерелом інформації про систематизовані різнопланові дослідження НБУВ останніх років, аналітичним висвітленням досягнень вітчизняних і зарубіжних учених як для представників фундаментальної науки чи практиків, так і навчальним посібником для студентів.

І на останок вважаємо за необхідне наголосити, що результати багаторічних досліджень, репрезентовані у монографії, можуть бути використані як основа для наступних наукових розвідок у галузі загального бібліотекознавства і документознавства, книгознавства і бібліотечного фондознавства, наукознавства та теорії бібліотечних комунікацій.

Думки та враження, викладені у даній рецензії, далеко не вичерпують проблем, поставлених О. В. Воскобойніковою-Гузевою. Сподіваємося, що її робота викличе ще чимало рецензій та дискусій, що їй судилося зацікавити читачів та спеціалістів.